

МΥΚΟΛΑ ΙΛΝΥΤΣΚΥΙ / МИКОЛА ІЛЬНИЦЬКИЙ

Львівський національний університет ім. Івана Франка (Львів, Україна)

Доля як архетип і як вибір

Fate as an archetype and as a choice. We analyse lyrical texts by Lina Kostenko with historiosophical character and these containing the ontological and, at the same time, autobiographical elements. The author of this study assumes that each of these lines has its own sources, image system, and content dominants. The poetess constructs the life model of the lyrical hero using the topos of bazar as seen in historical songs and dumas, where the fate is decided by the internal conscious choice. The choice of the fate, paid by the life, is interpreted as a modification of the situation such as the “Cossack Freedom.” This interpretation of the mythologem of the freedom in lyrical texts by Lina Kostenko is based on the works by Mykola Kostomarov, Oleksandr Potebnia, Mylhailo Hrushevskyi, as well as on Taras Shevchenko’s poetry. At the same time, we see the image of the fate as containing a sociological aspect — as a type of protest against suppressing the freedom of the will and action in a totalitarian system. The historiosophical line in the lyrics is analysed when considering the verse “The Heraclitus’ River,” which embodies the ideas of fluidity of water and constancy of a shore. These are later formulated into the aphorism: “Everything flows but not everything disappears upon the river shores.” We also pay separate attention to the fact that the poetess sees herself as the heir and the follower of the philosophy of Hryhoriy Skovoroda with his concept of self-knowledge and his creation of “The Garden of Divine Songs.” Lina Kostenko inscribed an individual human fate, that of the family/tribe, people, mankind — into a world flow.

Keywords: Lina Kostenko, fate, Skovoroda, people, freedom, eternity

Коли письменник досягає свого zenіту, і його творчість стає важливим набутком національної культури, виникає бажання простежити як етапи становлення його як митця, так і терни на його творчому шляху. Ця проблема неминуче постає, коли думаєш про творчість поетеси Ліни Костенко, чиї не тільки слово, але й мовчання були орієнтиром творчої і моральної позиції.

Для мене писати про Ліну Костенко — повертатися у молодість, коли я писав про перші її книги. Хоча великий грек Геракліт застерігав, що в одну

й ту ж річку двічі вступити неможливо, я радше дотримуватимусь думки поетеси, що „все тече, але не все минає над берегами вічної ріки”.

У нас часто виникає спокуса постояти на цих берегах, хоча ми усвідомлюємо, що всевладний Хронос, постійний супутник поезії Ліни Костенко, часто заводить нас в оману, тасуючи, наче карти, не тільки імена і дати, а й цінності. Та все ж молода пам'ять є чіпкою і вириває з потоку буття те, що в неї глибоко закарбувалося, й укладає з таких подій свій особливий „літопис”.

Таким епізодом у моїй пам'яті стосовно Ліни Костенко була Республіканська нарада молодих письменників у листопаді 1955 року. Саме на ній засвітилися тоді широко знані згодом імена Василя Земляка ще далеко не *Лебединою зраєю*, а повістю *Рідна сторона*, і Юрія Мушкетика — історичним романом *Семен Палій*, а ще запам'ятався на ній афоризм Остапа Вишні „Коли входите в літературу, витирайте ноги”... Ліна Костенко на цій великій нараді не була, принаймні пам'ять її не зафіксувала, зате зберегла глибокий аналіз її віршів, який зробив тоді Леонід Первомайський. З цього виступу було зрозуміло, що в літературу вступає глибокий самобутній талант.

Такий висновок невдовзі підтвердили збірки молодої поетеси *Проміння землі* (1957) та *Вітрила* (1958). Водночас уже в першій з них було висловлено передбачення, яке стало реальністю:

Справжня сила — завжди під спудом,
наростає, гартує волю.
Хай міцнішають руки і груди,
щоб підняти велику долю¹.

Так, справжня сила була ще „під спудом”, але була вже усвідомлена, як була усвідомлена і потреба волі, щоб цю силу підняти. Що це було справді так, що мотив був поетичною фігурою, засвідчив вірш *Доля*, який з'явився на сторінках „Літературної газети” (яка незабаром стала „Літературною Україною”) 20 січня 1962 року.

Перед читачем постає розгорнута алегорична картина, передана через візію сну: ліричній героїні приснилося, що вона опинилася на дивному базарі, на якому продають різні долі, кожному на його смак. І долі купують: хто за неї платить щастям, хто сумлінням, хто золотом чистим, а хто сумнівним. Долі виставили себе напоказ, стараються привернути до себе увагу, лише одна відвернулася: за неї треба платити життям. Це викликало здивування нашої героїні:

То хто ж ти така? Як твоє ім'я?
Чи варта такої плати?
Поезія — рідна сестра моя,
А правдонька — наша мати.

І я її прийняла, як закон,
І диво велике сталось:

¹ Л. Костенко, *Проміння землі*, Київ 1957, с. 8.

Минула ніч і скінчився сон,
А Доля мені зосталась².

На час публікації цього вірша багато з того, що було „під спудом”, вийшло на поверхню. Поетесі довелося гартувати волю, щоб захистити „правдоньку”. Справа в тому, що перші книжки Ліни Костенко викликали далеко не однакове сприйняття тодішньої літературної критики. Авторку звинувачували у відсутності в її творах „чіткої громадянської позиції”, відсутності позитивного героя, настроях песимізму тощо.

Пояснити справжню причину цього явища в умовах комуністичного режиму публічно в офіційних виданнях було по суті неможливо, хоча читачі її добре усвідомлювали, і поезія Ліни Костенко здобула широку популярність. Саме завдяки тому авторка залишилася вірна своїй Долі. Натомість це дуже точно пояснив Євген Маланюк, який, проживаючи у США, пильно стежив за літературним життям у материковій Україні. Він відразу звернув увагу на творчість цієї поетеси, випишував її вірші з підсоветських видань у свої нотатники і коментував їх.

Літературознавець Леонід Куценко, який досліджував ці нотатники, так пояснював причини інтересу Маланюка до творчості Ліни Костенко: „Дуже прикметний недавній випадок із поеткою Ліною Костенко, — зауважував він у своїх нотатках, — по виданні тільки двох книжок поезій вона опинилася з кляпом у роті не з огляду на тематику (про кохання й соловейка така В. Ткаченка (поетеса Валентина Ткаченко. — М. І.) воропає без перешкод), хоч Л. Костенко мала необережність писати про ... море, забувши, що тема моря для українців була заборонена ще в кінці 20-х років („ніззя”). Ні, справа була не в тематиці, а в занадто певнім тоні, занадто суверенній інтонації і занадто яскравій літературній культурі... А, на біду, поетка справжня та ще й з власним стилем. Це припечатало її долю. Вона фактично вже заглушена, не вспівши навіть завітнути”³.

На щастя, в останньому поет і витончений критик помилився: Ліна Костенко заглушена не була, а її Доля (напишемо це слово з великої літери) була такою, якою вона її передбачила. І прикметно, що серед виписок поетичних рядків Ліни Костенко в одному з таких нотатників окремо стоїть рядок з вірша *Доля*: „Я вибрала Долю собі сама”.

Розуміння долі як моральної засади, життєвого принципу у творчості Ліни Костенко не було випадковим. В українському фольклорі — переказах, піснях та навіть у щоденному побуті поняття долі мовби зливається з життям людини. На думку Михайла Грушевського, „не раз в народніх переказах або поетичних творах ідея долі так щільно зливається з ідеєю життя людини, його істотою, його „душею”, що вона тратить всяку окремішність, являється

² Л. Костенко, *Вибране*, Київ 1989, с. 34–35.

³ Л. Куценко, *Євген Маланюк про Ліну Костенко*, [в:] Є. Маланюк. *Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи*, упор., наук. ред. Т. Салига, Львів 2005, с. 342–345.

тільки абстракцією життя — того, що присуджено людині тими силами, які кермують її життям... [...] Нарешті ся доля ”являється еством, доволі механічно зв’язаним із людиною, котре вона „шукає”, „здибає” і може так само розв’язатися з ним, як і зв’язалась”⁴.

Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка, здійснена Олегом Ільницьким і Юрієм Гавришем (Нью-Йорк; Едмонтон; Торонто) слово „доля” фіксує 192 рази і дає можливість зазирнути у глибини міфологічного світосприйняття наших далеких предків⁵.

Олександр Потебня у дослідженні *Про долю і споріднені з нею істоти* фіксував два полярні погляди на долю та її участь у житті людини. Він стверджував, що в основі понять про долю лежить погляд, згідно з яким доля є „істотою, відмінною від людини, якій вона належить, і що дія долі, яка здійснює певні вчинки у житті, не є повторенням таких самих дій людини”⁶. Поряд із таким поглядом він відзначає й інший, за яким між людиною та її долею існує „встановлена гармонія”⁷. Отже, з одного боку, „судженої конем не об’їдеш”, а з іншого: „оженись на власній волі, на козацькій долі”. Тобто, до якої б думки ми не пристали, людина все одно має право власного вибору. У вірші Ліни Костенко *Доля* попри застереження маємо варіант „козацької волі”.

Ця ситуація згодом буде ширше розгорнута в онтологічному плані, але наразі підкреслимо в її розв’язанні національний, козацький варіант розуміння долі. Євген Нахлік у монографії *Доля — Los — Судьба: Шевченко і польські та російські романтики* стверджує, що в українських уявленнях про долю помітним є мотив свідомого волевиявлення особистості і вільного вибору долі, що знайшов своє вираження у поезії Тараса Шевченка. Дослідник, зокрема, виділяє те, що відрізняє образ долі в його поезії з тим, якою функцією наділений він у творах російського та польського поетів. Тарас Шевченко, стверджує він, „не був фаталістом, не мав, на відміну від Пушкіна, невідчепної віри в якісь конкретні визначені речі, котрі неминуче мусили б з ним статися, як і, на відміну від Міцкевича, не впевнювався в існуванні якихось фатальних напередвизначень, що здійснились у його житті, хоча й визнавав, що в цілому людська доля залежить від Бога, без волі якого людина безсила щось змінити у своєму бутті”⁸.

Варто у цій характеристиці акцентувати ще одне: у Шевченка, де фігурує слово „доля”, немає натяку на фаталізм: немає слів „фатум”, „жереб”, в той

⁴ М. Грушевський, *Історія української літератури*, т. 1, Київ 1993, с. 340.

⁵ *Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка*, ред. й упоряд. О. Ільницькій, Ю. Гавриш, Нью-Йорк-Едмонтон-Торонто 2001, т. 1–4.

⁶ А. Потебня, *О доле и сродных существах*, [в:] А. А. Потебня, *Слово и миф*, Москва 1989, с. 456.

⁷ *Ibidem*, с. 481.

⁸ Є. Нахлік, *Доля — Los — Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*, Львів 2003, с. 461.

час як у Пушкіна часто зустрічається „рок”, „судьба” як неминучість, присуд, а в Міцкевича „los” як лотерея, витягання щасливого квитка.

Мотив долі у поезії Ліни Костенко був породжений тогочасною суспільною атмосферою, реакцією на неї, виявом громадянської і естетичної позиції поетеси. Вона не здавалася від тих звинувачень, які випали на її долю, вони не звернули її з обраного шляху, не „розлучили” з „печальною музою”, навпаки, утвердили в правильності свого вибору. І вона, натомість, дякує долі (*Ти знов прийшла, моя печальна музо...*):

Твое чоло шляхетне і ясне.
Поети є і кращі й щасливіші.
Спасибі, що ти вибрала мене⁹.

Образ долі з’являється у поетеси нечасто, реалії часу відчитуються в ньому опосередковано, зате набирають щораз більшої глибини і всеосяжності, як прозора вода у ріці, у якій відбивається небо. Таке заглиблення виразно проявилось у збірці *Над берегами вічної ріки* (Київ, 1977), що об’єднує мотиви Берега і Річки. Не просто ріки, а Річки Геракліта, що уособлює плин Часу, і берег Постійності. Згідно з ідеєю давньогрецького філософа двічі вступити в ту саму ріку неможливо, тому що вода у ній протікає щоразу нова, але хоча вода не та сама, постійною є течія, постійним є рух над берегами ріки, постійною є змінність, протиставлена сталості, як, скажімо, одвічна боротьба Білобога і Чорнобога у слов’янській міфології. У філософії Геракліта рух і сталість є боротьбою протилежностей, що творять злагодженість, сполучність, який є гармонією, мотив нурту, текучості захоплює у свою орбіту й мотиви часу і долі.

Я усвідомлюю, що поетичні образи в Ліни Костенко, як, зрештою, і в кожного талановитого поета, не можна ототожнювати з понятійними категоріями, зводити їх до абстракцій, але їх можна прочитувати під різними кутами зору і знаходити співвіднесеність з певними моральними і філософськими засадами.

Поняття часу фігурує у віршах Ліни Костенко: „Не час минає, а минаєм ми. / А день і ніч, і звечора до рання — / це тільки віхи цього проминання” (*Нехай подождуть невідкладні справи*)¹⁰. Таке розуміння часу в українській поетесі, видається, має дотичність до погляду на це питання Григорія Сковороди. Час в українського мислителя пов’язаний із матерією, які об’єднує ідея вічності (*materia aeterna*).

Ці твердження про матерію, стоять, як здається, в різкому протиріччі між собою. Сковорода говорить не раз про тлінність матерії, подаючи формули, як „квіт, що зникає”, „потік, що тече мимо”, „вода, що тече мимо [...] Але він і сполучує часто обидві формули — вічність — тлінність, не лише ставить їх поруч, але навіть підкреслює одночасову значність обох¹¹.

⁹ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, Київ 2011, с. 65.

¹⁰ *Ibidem*, с. 231.

¹¹ Д. Чижевський, *Філософські твори*, т. 1, Київ 2005, с. 230.

Цей вияв сковородинського дуалізму, що має своїм джерелом ідеї Платона, Філона та середньовічних містиків, знайшли своєрідну трансформацію у поезії Ліни Костенко. Наведу для прикладу вірш *Майбутні злочинці іще у личинці...*, який пронизує ідея незбагненності людської долі. Дитя іще у сповитку:

Воно лежить у рожевій льолі,
йому на поріг прибита підкова,
Над ним схилилось обличчя Долі, —
її усмішка така загадкова!

Слова підлітають над гривою казки,
і серце підказує правду уму.
Не східні царі, не волхви, не підпаски —
жоржини прийшли поклонитись йому.

І верби прийшли. І прийшло незабутнє.
І люди, й не люди, добро і зло.
Але майбутнє тому і майбутнє,
що *має бути*, що б не було¹².

Перед загадковою усмішкою Долі у цьому вірші стоїш справді, як перед усмішкою знаменитої Джоконди. Тут поряд прикмети різних епох, ознаки одвічного протистояння добра і зла. Чи ця загадковість усмішки Долі супроводитиме людство завжди, чи, може, це протистояння є зворотною стороною всесвітньої гармонії і єдності?

Оксана Пахльовська, дочка Ліни Костенко, дуже точно вловила глибинний нурт лірики поетеси і з віршів такого плану уклала збірку *Річка Геракліта*.

Я свідомо не ставила в цю книжку віршів трагічного і пророчого звучання, — зазначила вона в передмові до книжки. — Немає тут також і віршів з політичними сюжетами [...]. Скільки б у нас не відбирали свободи, майбутнього і взагалі просто нормального реєстру існування, — ми сильні також тією мірою, якою здатні захищати самоцінність нашого особистого життя, неповторність нашого індивідуального зв'язку зі світом і космосом [...]. Робота, яка починалася радше з естетичних імпульсів, переросла в аналіз категорії Часу в поезії Ліни Костенко. У цій книжці перетинається час космічний із суб'єктивним, час християнський з античним, минулий психологічний час поетеси — з теперішнім його виміром, а ХХ століття зустрічається з новим століттям і також Тисячоліттям. Але циклічний час античності та „випрямлений” есхатологічний час християнства — лиш різні відтинки, різні форми циркуляції психологічного часу¹³.

Та як би укладачка не старалася уникати у цій цілісній і сповненій філософської глибини книжці мотивів трагічного звучання та політичного характеру, вони все одно прориваються всупереч її настанові. У збірці натрапляємо на вірші, які в час їх публікації викликали різке невдоволення влади і на які було організовано справжнє аутодафе. Наведу тільки один приклад — вірш *Ліс*, надрукований у 1964 році в одному з номерів журналу „Дніпро”.

¹² Л. Костенко, *Річка Геракліта*, с. 232.

¹³ О. Пахльовська, *Невидимі причали*, [в:] Л. Костенко, *Річка Геракліта*, с. 7–8.

Незабаром після появи добірки на сторінках „Літературної України” (15 грудня 1964 року) з’явилася рецензія на цю добірку, в якій авторка була звинувачена у викривленні дійсності. Особливо критикований був вірш *Ліс*, у якому ліс зображений як держава, де „сонце — найвищий коран, / І крона — найкраща корона”. Тільки на людях деревам страшно, бо люди

...кращих із них поведуть
ні за що ні про що на плаху.
Каліками — тими погребують.
Найкращих зрубають, повалять...
Задзвонять над ними погребно
білі дзвони конвалій¹⁴.

Ця алегорична картина була потрактована як натяк на радянську систему. Таке сприйняття не було безпідставним. Згадаймо, вірш був опублікований у 1964 році, а в серпні 1965-го відбулася перша хвиля арештів представників творчої молоді. Втім, зображена картина містила й момент універсального: втручання людини у природу, яке несе з собою небезпеку планетарного масштабу. Такий аспект проблеми знаходимо згодом у віршах, в основу яких лягли конкретні події, наприклад, зона, породжена катастрофою на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році (*Летючі крони голубих дерев...*). Конкретний факт набуває глобального масштабу і викликає тривожне запитання, на яке авторка не знаходить відповіді:

Пройшла гроза і не була озонною.
А де тепер не зона на землі?
І де межа між Зоною й не зоною?¹⁵

Залишається волати у безмежність часу і простору: „Поховані чорнобильські ліси!/Не забувайте наші голоси”¹⁶.

Оксана Пахльовська упорядковувала *Річку Геракліта*, виходячи із засади піднести факти конкретного людського досвіду до міфологеми, і, з іншого боку, відкриваючи в міфологемі правду історичного й особистісного людського досвіду та пізнання.

Звичайно, — пише вона у передмові *Невидимі причали*, — Річка Геракліта як такої у природі немає. Але тим більше вона є. [...] Українська річка Геракліта — це той же Стікс: з її хвиль проступають дзвони потонулих церков і цілі потоплені села, там лежать замулені уламки бомб Другої світової війни, там зачалися розчинені радіонукліди. Уздовж багатьох загублених річок — „очерети із чорними свічками”¹⁷.

¹⁴ Л. Костенко, *Вибране*, с. 124.

¹⁵ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, с. 203.

¹⁶ *Ibidem*, с. 208.

¹⁷ О. Пахльовська, *op. cit.*, с. 12–13.

На берегах цих річок не тільки те, що пливе, а й те, що „не минає”, якщо було воно у далекому минулому і то навіть не наяву, а у витвореному уявою митця світі, як отой поклик Марічки „-Йва...”¹⁸ з того світу за коханим із *Тіней забутих предків* Михайла Коцюбинського.

Мотив часу є одним із наскрізних у ліриці Ліни Костенко. Навіть тільки за *Річкою Геракліта* можна простежити, як час, цей „великий диригент”, перебирає ноти на пюпітрі творчої уяви поетеси, зокрема простежити зміну погляду на історичне минуле чи пережите.

Як на мене, спершу було сприйняття сучасного в його безпосередніх реаліях, яке таїть у собі ознаки непроминальності. Це усвідомлення відбилося у віршах поетеси, мабуть, студентської пори, зокрема *Підмосковному етюдi*. Звична ситуація: гурт молодих людей, студентів Московського літературного інституту, гасали на лижах і повертаються додому попри чи то дачі письменників, чи, може, Будинок творчості, приміром, у Малеевці, і, спостерігши, як

Зметнеться вгору білочка-біжєнка.
Сипнеться снігом, як вишневий сад.
І ще вікно світилось у Довженка,
як ми тоді верталися назад.

Та раптом несподівано приходить відкриття:

Ще нас в житті чекало що завгодно.
Стояли сосни в білих кімоно.
І це було так просто і природно,
що у Довженка світиться вікно...¹⁹

Цей мотив розгортатиметься, видобуваючи із запасу пам'яті колись пережиті враження. І поступово змінюється кут зору, призма сприйняття: психологічною сучасністю стає минуле. Можна було б скласти низку картин послідовного переходу від спостереженого й пережитого до відновленого чи оживленого пам'яттю — особистою чи історичною. Причому, чим далі це оживлене минуле, тим воно щемливіше й психологічно переконливіше. Якщо у *Підмосковному етюдi* про безпосереднє враження („це було так просто і природно, / що у Довженка світиться вікно”), то згодом уже маємо перспективу сприйняття: „таке все тоді було звичайне, / Таке все тепер дороге” (*У затінку гномик плямкає...*); мости перестають бути просто мостами, а стають фольклорно кленовими, символізують неповторність прожитих літ, які не погоджуються повернутися навіть у гості, але напостійно залишаються в пам'яті від спогаду про бабусю, коли „вона ще живе”, пам'ять веде до цілого роду у баладному творі *Чоловіче мій, запрягай коня!*... — про уявний приїзд у гості до родини, якої вже нема на цьому світі:

¹⁸ Л. Костенко, *Вибране*, с. 63.

¹⁹ *Ibidem*, с. 106.

Доберемся за три години
за стонадцять верст до родиночки.

Чуєш, роде мій, мій ріднесенький,
хоч би вийшов хто хоч однесенький!

Що ж це двері всі позамикані?
Чи приїхали ж ми не кликані?

Ой ти ж, роде мій, роде-родоньку!
Чом бур'ян пішов по городоньку?

Роботящий мій з діда-прадіда!
Двір занедбаний, Боже праведний!

Дев'ять день душа ще пручається,
а тепер вже десь призвичаїться.

Ту морквиночку, тую ж квітоньку
Не прополеш із того світоньку...²⁰

Далі ці втрати поширюються на все довкілля — чи то річка дитинства Лє-
глич, чи село з прадавньою назвою Сувид:

Не може бути, щоб його — ніде.
Без нього людям суєтно і сумно.
І я гукаю: — Су-ви-де!..
— ви де?
— Ви де?.. Ви де?.. — відгукується Сувид²¹.

Перехід від об'єкту до зосередження на ліричному „я” загострює усвідомлення часоплину. *Ой ні, ще рано думати про все...* — перший рядок цього цитованого вірша загострює це відчуття, і лірична героїня хоче поділитися ним зі своїм великим попередником Григорієм Сковородою, наче хоче почути від нього слова поради про щось найважливіше у своєму житті:

А я лечу, лечу, лечу, лечу!
Григорій Савич! — тихо шепочу.

Минає день, минає день, минає день!
А де ж мій сад божественних пісень?²²
(*Ой ні, ще рано думати про все...*)

Отже, сквородинівський „сад божественних пісень” став орієнтиром для її власного саду. І така спорідненість між ними справді існує попри відстань

²⁰ Л. Костенко, *Вибране*, с. 56.

²¹ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, с. 228.

²² Л. Костенко, *Вибране*, с. 5.

у часі. Багато віршів Григорія Сковороди можна віднести до чистих пейзажів, наприклад 13 пісню: „Весна люба ах пришла! Зима люта ах пройшла! / Уже сады расцвѣли і соловьов навели”²³.

Представник барокової епохи переводить такий опис у релігійне русло: „О боже мой! ти мнѣ град! О Боже мой! ти мнѣ сад!”²⁴.

Сучасна поетеса не переводить, звісно, такі описи у містичну сферу. Метафізичний вимір у неї таїться в матерії самої картини, але вона йде за тим плугом, що йшов її великий попередник, вона промовляє слово, як молитву.

Отже, думка про такий сад не відпускає, бо шикується ціла вервечка поколінь, тих, що „поза” „прадід, і пра-пра-пра-пра-пра”, і вірш закінчується драматичним риторичним запитанням: „невже і я в тумані — як туман — / і я вже йду за часом, як за плугом?” (*І засміялась провесінь: — Пора!..*)²⁵.

Мотив часу переростає у проблему його наповненості, сенсу життя, до екзистенційного мотиву. Її героїню не покидає відчуття, що „ми йдемо угору, і нема доріг. І тінь Сізіфа, тінь моєї долі, / і камінь в прірву котиться до ніг” (*Тінь Сізіфа*). Ліна Костенко солідарна зі Сковородою, що важливо пізнати себе, але не солідарна з тим, щоб світ не зловив тебе. Вона переконана навіть, що світ зловив і самого Сковороду, який був здатний і на рішучі вчинки й будував свою долю за власним вибором.

Ліна Костенко розшифровує передусім ті знаки минулого, які зберігають сліди минулого українських земель. Почайна, Стугна, Прип’ять оживлюють героїчні і трагічні сторінки нашої історії. Ми пам’ятаємо Шевченкове „Червоною китайкою несе Альфа вісті”, усвідомлюючи, що сьогодні навіть таких вісток багато рік не понесли б, бо вони то знищені, то покриті різними технічними спорудами, як знамениті колись Дніпровські пороги, то штучними морями, що обертаються Чорнобилем чи іншим рукотворним лихом різного масштабу. Але вона вміє читати літописи на пнях, розшифровувати ієрогліфи лісів, милуватися, як пасуться тіні вимерлих тарпанів, творячи свій „літопис тиші”.

Усе це фрагменти планетарного масштабу. Поетеса, можливо, відчувала це тоді, коли писала про морську корову, яка, здавалося, назавжди зникла в океанських глибинах (на щастя, виявилось, що не зовсім: маленькі череди „пасуться” десь у морських закутинах. А що вже говорити про коронавірус, який не обійшов, мабуть, жодного кутка нашої планети).

Це теж річка Геракліта, що виявляє планетарний вимір лірики Ліни Костенко. Авторка перебрела та перепливла різні глибини цієї річки, про що свідчить щільна насиченість лірики поетеси іменами богів, митців, філософів різних епох і народів — від міфів до сучасних філософських систем. На яку

²³ Г. Сковорода, *Повна академічна збірка творів*, ред. Л. Ушкалов, Едмонтон-Торонто-Харків 2011, с. 53.

²⁴ *Ibidem*, с. 54.

²⁵ Л. Костенко, *Вибране*, с. 4.

з них може спертися сучасна людина? Невже тільки на визнання: „І тінь Сізіфа — тінь моєї долі”?²⁶

Але чи остаточний такий висновок? А може, більше правди є в інших рядках, які звучать як сповідь про пережите, зроблене та здійснене:

Вечірнє сонце, дякую за день!
 Вечірнє сонце, дякую за втому.
 За тих лісів просвітлений Едем
 і за волошку в житі золотому...
 За те, що завтра жде своїх натхнень.
 Що десь у світі кров ще не пролито.
 Вечірнє сонце, дякую за день,
 за цю потребу слова, як молитви²⁷.

Бібліографія

- Грушевський, Михайло. 1993. *Історія української літератури*: в 6 т., 9 кн. Т. 1. Київ: Либідь.
- Ільницький, Олег, Гавриш, Ю. (ред. і упоряд.). 2001. *Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка у 4 т.* Т. 1. Нью-Йорк-Едмонтон-Торонто: Canadian inst. of Ukr. studies press.
- Костенко, Ліна. 1957. *Проміння землі*. Київ: Молодь.
- Костенко, Ліна. 1989. *Вибране*. Київ: Дніпро.
- Костенко, Ліна. 2011. *Річка Геракліта*. Упоряд. і передмова Оксани Пахльовської. Київ: Либідь.
- Куценко, Леонід. 2005. „Євген Маланюк про Ліну Костенко”. В: Євген Маланюк. *Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники*. Листи, упоряд., наук. редагування, передмова Тараса Салиги. 342–345. Львів: Видавництво „Світ” (Серія “Ad Fondes – До джерел”).
- Нахлік, Євген. 2003. *Доля — Los — Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*. Львів (Серія “Літературознавчі студії”. Вип. 8).
- Пахльовська, Оксана. 2011. „Невидимі причали”. В: Ліна Костенко. *Річка Геракліта*. 5–13. Київ: Либідь.
- Потебня, Александр. 1989. „О доле и сродных существах”. В: Александр Потебня. *Слово и миф*. Москва: Правда.
- Сковорода, Григорій. 2011. *Повна академічна збірка творів*. Ред. Леонід Ушкалов. Едмонтон-Харків-Торонто: Видавництво Канадського Інституту Українських студій-Майдан.
- Чижевський, Дмитро. 2005. *Філософські твори*: у 4 т. Ред. В. Лісов. (Т. 1), Київ: Смолоскип.

Przyjęto do druku/Accepted for publication: 23.08.2021

²⁶ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, с. 222.

²⁷ *Ibidem*, с. 163.